

MEDIJSKE SLOBODE I PRAVOSUĐE

Priradio: Nedim Sejdinović

*Priručnik za sudije,
javne tužioce i advokate*

MEDIJSKE SLOBODE I PRAVOSUĐE

Priručnik za sudije, javne tužioce i advokate

Priradio: Nedim Sejdinović

NEZAVISNO DRUŠTVO NOVINARA VOJVODINE, 2019.

Sadržaj

1. MEDIJI I PRAVOSUĐE – NA ISTOJ STRANI	7
2. MEDIJSKE SLOBODE U SRBIJI U MEĐUNARODNOM OGLEDALU	13
3. KODEKS NOVINARA KAO TEMELJNI DOKUMENT NOVINARSTVA	19
4. RIZICI NOVINARSKJE PROFESIJE	25
5. NOVINARI U KRIVIČNOM ZAKONIKU	29
6. STALNA RADNA GRUPA ZA BEZBEDNOST NOVINARA	33
7. DA LI POSTOJI POTREBA ZA DEFINISANJEM POJMA NOVINAR?	37
8. ULOGA MEDIJA U DEMOKRATSKOM DRUŠTVU	43
9. MEDIJI I IZVEŠTAVANJE SA SUĐENJA	49
10. PREPORUKE SAVETA EVROPE ZA IZVEŠTAVANJE SA SUĐENJA	55
Literatura	61

1.

MEDIJI I
PRAVOSUĐE – NA
ISTOJ STRANI

Iako su u Srbiji veoma često na suprotstavljenim stranama, mediji i pravosuđe zapravo imaju – idealno govoreći – identičnu društvenu misiju i ogroman broj zajedničkih ciljeva. Može se reći da se razvijenost i demokratičnost pojedinih država može meriti i odnosom između medija i pravosudnih organa. U zemljama sa razvijenim institucionalnim i demokratskim sistemom, mediji i pravosuđe se nalaze na istoj strani i zajednički predstavljaju korektiv društvenim devijacijama, ali i prepreku zloupotrebi vlasti. Sa druge strane, ako su instrumentalizovani, oni mogu da budu jedna od najznačajnijih poluga – zajedno ili ponaosob – za nekontrolisanu vladavinu i nesputanu kriminalizaciju društva. Odlika je to nedemokratskih država.

Uloga medija u borbi protiv korupcije i kriminala svake vrste veoma je značajna i ona se ostvaruje pre svega kroz istraživačko novinarstvo, uz poštovanje profesionalnih i etičkih standarda. Mediji, osim toga, mogu da vrše konstantni pritisak na izvršnu i zakonodavnu vlast da kroz donošenje sistemskih zakona unaprede rad i profesionalizaciju pravosudnih institucija i jačaju njihovu nezavisnost. Mediji pritom mogu da edukuju građane o sudskim procesima i drugim bitnim elementima koji se tiču funkcionisanja pravosuđa, u korist samih građana ali i pravosudnih organa. Mediji takođe mogu i prethoditi pravosuđu, delujući preventivno, stvarajući okruženje i sistem vrednosti u kojem kriminal i korupcija neće biti društveno poželjni, što će naravno

olakšati rad tužilaštva i sudova. Nikada ne treba smetnuti s uma – a to ljudi iz pravosuđa moraju uvek da imaju u vidu – pravda ne samo da mora biti ostvarena nego se mora i videti kako se ona ostvaruje. Tek tada ona ispunjava u potpunosti svoju društvenu funkciju i uloga medija u tom procesu je neprikosnovena. Profesionalnost i etičnost određenog medija može se meriti upravo ostvarenjem navedenih funkcija, a predstavnici pravosuđa u tome treba da im pomognu.

Što se tiče pravosuđa i pravosudnih organa i njihovog odnosa prema medijima, jasno je da njihova javnost rada nije samo zakonska obaveza već i najbolji način samozaštite. Pravosuđe se nažalost češće brani od medija nego što im izlazi u susret, što je donekle razumljivo s obzirom na činjenicu da je stanje u medijima u Srbiji veoma loše i da vladaju neprofesionalizam i politička instrumentalizacija. No, upravo zbog toga je proaktivna javnost rada pravosudnih organa – veoma bitna. Predstavnici pravosuđa treba da insistiraju i neprestano traže od

medija (ali i da koriste druge kanale komunikacije sa građanima) saradnju, da otvaraju i pokreću javne rasprave, izlaze u susret očekivanjima javnosti i predupređuju probleme, i na taj način unapred sprečavaju dezinformacije i zapaljivu retoriku. Naravno, u skladu sa zakonom. Jasno je da je ovo sve lako izgovoriti, a teško sprovesti, ali u pitanju su aksiomi koje je potrebno često ponavljati. Koliko god pojedini novinari bili nedovoljno kompetentni ili zlonamerni kada izveštavaju o pravosuđu, toliko i sami predstavnici tužilaštva i sudova, ili portparoli, počesto nisu razvili jasne i efikasne strategije odnosa sa medijima.

Kompleksni sudski procesi, kompleksna zakonska rešenja i sudska praksa, mnoge procesne dileme, suptilnosti i nedoumice u prikupljanju podataka i tumačenju zakona – teško mogu da se svedu na nekoliko rečenica koje su mediji i njihovi konzumenti spremni da saslušaju, ali upravo se u tome krije moć dobrog odnosa sa javnošću. Kako sažeti kompleksnu stvar u nekoliko razumljivih rečenica, a ne banalizovati

je i ne promeniti joj smisao, a sa druge strane – kako zainteresovati medije i javnost da saslušaju kompletniju informaciju – temelj je kvalitetnog PR-a. Dobar odnos sa medijima znači i poznavanje rutina i problema sa kojima se oni svakodnevno susreću, pa i nekompetentnosti, odnosno nedostatka specijalizovanih novinara za praćenje pravosuđa. Ta činjenica se takođe mora uzeti u obzir kada se kreira poruka koja se želi poslati u javnost. Postoji veliki broj drugih kanala komunikacije i sa medijima i novinarima, ali i građanima, a pre svega su to internetske platforme koje treba maksimalno koristiti, naravno u skladu sa zakonskim normama i kompleksnošću pravosudnog sistema.

Mediji mogu biti ili jesu alatka u rukama vlasti koja služi, između ostalog, i za obračun sa pravosuđem. Ali, isto tako i sudovi mogu biti alatka za borbu protiv nepodobnih medija i medijskih sloboda. Primera iz naše prošlosti, ali i sadašnjosti – je mnogo. Partnerski odnos medija i pravosuđa jeste nešto od čega korist može da ima celo društvo, odnosno građani, a štetu samo oni koji bi da neometano krše zakone. Stoga je veoma važno da mediji i pravosudni organi kroz različite platforme ostvaruju direktnu komunikaciju, bez posredovanja.

2

MEDIJSKE
SLOBODE
U SRBIJI U
MEĐUNARODNOM
OGLEDALU

Medijima i pravosuđu u Srbiji zajedničko je njihovo skoro ravnopravno i redovno pojavljivanje u svim relevantnim dokumentima koji procenjuju stanje ljudskih prava u Srbiji ili pak napredak u procesu evropskih integracija. Problemi u medijskoj sferi i problemi u pravosuđu nalaze se na veoma istaknutim mestima ovih nalaza i prepoznaju se kao sputavajući element u unapređivanju društvenih, političkih i ekonomskih prilika u zemlji.

U sferi medijskih sloboda proteklih nekoliko godina, Srbija od Evropske komisije, ali i brojnih međunarodnih organizacija – dobija veoma ozbiljne kritike. U seriji najnovijih komparativnih istraživanja na temu ljudskih prava i medijskih sloboda koje se sprovode u svetu, Srbija je dobila negativne, pa čak i dramatično negativne ocene.

U nedavno obelodanjenom izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije (za 2018. godinu) navodi se da je “nužno da Srbija znatno ubrza ritam reformi u oblasti vladavine zakona”, a takođe se kritikuje i stanje u oblasti borbe protiv korupcije, rešavanja slučajeva ratnih zločina, organizovanog kriminala i, dakako, nezavisnosti pravosuđa. Apostrofirano je i “smanjivanje prostora za različita politička mišljenja” i žestoko kritikovano stanje u oblasti medijskih sloboda. Iako je i prethodni izveštaj, onaj za 2017. godinu, sadržavao negativne ocene o nedostatku napretka u spomenutim oblastima, on je ipak bio pisan blažim jezikom i nije beležio, u odnosu na ovaj, značajan nazadak.

U izveštaju objavljenom u februaru ove godine, međunarodna organizacija Freedom haus je Srbiju iz reda slobodnih

uvrstila u grupu neslobodnih, odnosno delimično slobodnih zemalja. Srbija se inače svrstava u grupu država koja je ostvarila najveće gubitke u toku jedne godine, a rejting je pao zbog “izbornih neregularnosti, konstantnih pokušaja vlade i prorežimskih medija da putem kampanje ili zastrašivanja osujete rad nezavisnih novinara.” Takođe se apostrofira i “konsolidacija izvršne vlasti u rukama predsednika Aleksandra Vučića, što prevazilazi njegova ustavna ovlašćenja”. Po ostvarenosti ljudskih prava i sloboda, Srbija se nalazi među državama kao što su El Salvador, Kolumbija, Paragvaj, Sijera Leone, Papua Nova Gvineja.

Ovogodišnja komparativna analiza stanja medijskih sloboda koju svake godine sprovodi međunarodna organizacija Reporteri bez granica (World Press Freedom Index) uvrstila je Srbiju na tabelu zemalja koje su doživele najveće promene u ovoj oblasti tokom protekle godine. Za razliku od nekih zemalja koje su ostvarile značajan napredak u ovoj oblasti, Srbija je pala čak za 14 mesta u odnosu na prethodnu godinu. Uvrštena

je u “nebezbedne” države za bavljenje novinarstvom.

“Broj napada na medije u Srbiji je u porastu, uključujući pretnje smrću, dok je zapaljiva retorika najviših zvaničnika koja crta mete novinarima u porastu”, navodi se u izveštaju. Reporteri bez granica su naveli da mnogi napadi na novinare nisu istraženi, rešeni ili sankcionisani i da su u punom zamahu agresivne kampanje kleveta od prorežimskih medija koje su upućene ka istraživačkim novinarima. “Neki hrabri novinari nastavljaju da istražuju opasne teme kao što su kriminal i korupcija, ali zbog koncentracije vlasništva u medijima, njihove priče najčešće imaju ograničen domet”, piše u izveštaju Reportera bez granica.

Američka organizacije Irex godinama izrađuje analizu održivosti medijskog sistema. U poslednjem izveštaju Srbija je nastavila slobodan pad i dobila najslabiju ocenu od 2000. godine. Na skali od 1 do 4, naša zemlja je dobila ocenu 1.46, čime se našla u kategoriji “neodrživi mešoviti sistem” zajedno sa Bosnom i Hercegovinom, Makedonijom, Bugarskom, Rusijom,

Belorusijom, Kazahstanom, Kirgistanom, Tadžikistanom i Uzbekistanom. Ukupna ocena je dodeljena na osnovu pet kriterijuma – slobode govora, profesionalnog novinarstva, pluralizma vesti, poslovanja i institucija podrške, a u svim kategorijama je stanje gore. Kako se navodi na samom početku izveštaja, 2018. godina je bila “najgora u skorijem sećanju za srpske medije”.

Kao najbitniji faktori za takvo stanje izdvojeni su porast lažnih vesti, urednički pritisci na medije i loša ekonomska situacija. Tako je

Srbija dobila ocenu 1.59 u oblasti slobode govora, u odnosu na 1.77 od prošle godine. Kako se navodi u izveštaju, zakonodavni okvir formalno obezbeđuje slobodu govora i pristup informacijama od javnog značaja, ali se zakoni “primenjuju selektivno ugrožavajući time slobodu izražavanja”. Kada je reč o profesionalizmu, Srbija takođe beleži pad sa 1.25 na 1.09 – novinari su loše plaćeni, a mediji koji rade u skladu sa profesionalnim i etičkim standardima su u manjini.

3

KODEKS
NOVINARA
KAO TEMELJNI
DOKUMENT
● NOVINARSTVA

Kodeks novinara Srbije je temeljni akt novinarske profesije. Novinarska udruženja su ga usvojila 2006. godine kao samoregulatorni dokument. Novinari i medijski radnici koji se pridržavaju etičkog standarda profesionalnog postupanja ostvaruju pravo na zaštitu novinarskih udruženja. U Kodeksu se takođe navodi da novinar koji drži do profesionalnih i etičkih standarda ima pravo na pravnu i materijalnu pomoć u zaštiti od nasilja, pretnji, uvreda i drugih negativnih posledica zbog obavljanja novinarske profesije.

Savet za štampu je nezavisno samoregulatorno telo koje okuplja izdavače, vlasnike štampanih i onlajn medija i profesionalne novinare, kao i predstavnike civilnog društva. Osnovano je da bi se monitorovalo

poštovanje Kodeksa novinara Srbije u štampanim i onlajn medijima, te da bi se rešavale žalbe pojedinaca i institucija na medijske sadržaje. Elektronski mediji (radija i televizije) nisu u nadležnosti Saveta za štampu već Regulatornog tela za elektronske medije (REM). Međutim, novinari elektronskih medija su takođe dužni da poštuju Kodeks novinara Srbije, jer u protivnom mogu da budu isključeni iz esnafskih organizacija, pod uslovima koji se navode u statutu i drugim unutrašnjim aktima novinarskih asocijacija.

Iako samoregulatorni akt, Kodeks novinara Srbije ima važnu ulogu kada se govori o odnosu medija i pravosuđa. Kodeks novinara je u mnogim tačkama kompatibilan sa Zakonom o javnom informisanju i medijima, odnosno

praktično je skoro nemoguće da novinar koji se striktno pridržava definisanih etičkih smernica prekrši odredbe ovog, krovnog medijskog zakona. Savet za štampu, osim toga, u razvijenim zemljama igra važnu ulogu medijatora između medija i onih koji smatraju da im je medijskim izveštavanjem ugroženo neko pravo, čime se smanjuje broj medijskih sudskih sporova.

U uvodu Kodeksa novinara Srbije navodi se da se on usvaja radi podizanja ugleda novinarske profesije i zalaganja za slobodu mišljenja, govora i izražavanja, kao i nezavisnost medija. Navodi se i da su mediji dužni da interes javnosti za potpunim, blagovremenim i istinitim informisanjem stave iznad svih drugih interesa.

Veoma bi bilo važno da se predstavnici pravosuđa upute u ovaj dokument koji je dostupan na web-stranicama novinarskih i pojedinih medijskih udruženja. On je podeljen na deset poglavlja koje tretiraju različite etičke obaveze novinara: istinitost izveštavanja, nezavisnost od pritisaka,

sprečavanje korupcije i sukoba interesa, odgovornost novinara, novinarsku pažnju, odnos prema izvorima informisanja, poštovanje privatnosti, korišćenje časnih sredstava, poštovanje autorstva i zaštitu novinara. Već na prvi pogled je vidljivo da Kodeks novinara Srbije tretira one teme koje su zastupljene i u Zakonu o javnom informisanju i medijima, ali i nekim drugim medijskim i nemedijskim zakonima.

U Kodeksu se, između ostalog, navodi da je obaveza novinara da tačno, objektivno, potpuno i blagovremeno izvesti o događajima od interesa za javnost, poštujući pravo javnosti da sazna istinu. Novinar se, prema kodeksu, mora suprotstaviti svakom pritisku na slobodno obavljanje profesije, kao i svakom vidu cenzure, a takođe ne sme da prima ili traži materijalnu ili neku drugu korist za prikupljanje, objavljivanje, odlaganje ili sprečavanje prikupljanja ili objavljivanja informacija.

U Kodeksu se, osim toga, navodi da je novinar odgovoran pre svega svojim čitaocima, slušaocima i gledaocima,

i da tu odgovornost ne sme da podredi interesima drugih, a posebno interesima izdavača, vlade i drugih državnih organa.

Prema kodeksu, proaktivan stav novinara je važan jer se on mora suprotstaviti svima koji krše ljudska prava ili se zalažu za bilo koju vrstu diskriminacije, govor mržnje i podsticanje nasilja. On je takođe obavezan da pristupa poslu sa dužnom profesionalnom pažnjom, odnosno ne bi trebalo da slepo veruje izvoru informisanja. Sa druge strane, novinar je dužan da poštuje zahtev izvora informisanja za anonimnošću. Anonimnost izvora ne bi smelo da bude, kao što je to sada slučaj u našim medijima – pravilo, već izuzetak, a

izmišljanje anonimnih izvora je težak prekršaj standarda profesionalnog postupanja novinara.

Novinar mora da poštuje privatnost, dostojanstvo i integritet ljudi o kojima piše. Pravo na privatnost je suženo kada je reč o javnim ličnostima, a posebno nosiocima javnih funkcija – i to je ne samo deo Kodeksa novinara Srbije već i važan segment prakse Evropskog suda za ljudska prava kada se govori o slobodi izražavanja. U prikupljanju informacija, fotografija, dokumenata, zvučnih i video zapisa novinar će se koristiti samo časnim sredstvima, a mediji i novinari poštuju i primenjuju važeće zakonodavstvo o zaštiti autorskih prava – navodi se u Kodeksu.

4.

RIZICI
NOVINARSKE
PROFESIJE

Knjiga “Od novinara do nadničara. Prekarni rad i život”, koja sadrži rezultate empirijskog istraživanja objavljenog 2015. godine, pokazuje da se novinari u današnjoj Srbiji mogu podvesti pod pojam *prekarijat* – naziv koji je nastao iz kombinacije izraza *proletariat* i *precarious*, a odnosi se na životne okolnosti u kojima dugotrajna nesigurnost, nestabilnost i nepredvidljivost ugrožavaju mentalno i fizičko blagostanje ljudi. Prema ovom istraživanju, novinari smatraju da u Srbiji nema slobode medija, a muči ih i nesigurnost zaposlenja, neizvesnost radnog vremena, neizvesnost zarade i opšta egzistencijalna nesigurnost. Ako se tome doda i činjenica da su novinari u Srbiji veoma često izloženi brojnim pretnjama, uvredama i pritiscima, jasno

je zbog čega se ova profesija svrstava u – visokorizične.

Istraživanje pokazuje da su mediji koji rade u javnom interesu više izuzetak, a ne pravilo, dok su, sa druge strane, mediji koji rade za partikularne interese imalaca političke i finansijske moći – više pravilo nego izuzetak. Samo 13 posto novinara u Srbiji smatra da postoji sloboda medija, a većina konstatuje da država kontroliše medijsku scenu i ukazuju na raširenost autocenzure.

Ne samo ovo nego i druga istraživanja pokazuju da je nezadovoljstvo novinara vlastitom profesijom u Srbiji veliko, i to ne samo zbog ekonomskih razloga već i zbog toga što im je – na različite načine – onemogućeno da

profesionalno i nesmetano obavljaju svoj posao. Neke analize govore da većina medijskih radnika svoju budućnost vidi van novinarstva, a može se reći da je u potrazi za boljim egzistencijalnim okruženjem veliki broj najboljih novinara već napustilo ovu profesiju.

Istraživanje “Od novinara do nadničara. Prekarni rad i život” govori da bi se dve petine novinara u Srbiji opredelilo da napusti profesiju ukoliko bi se za to ukazala prilika. Otprilike isti broj bi se opredelio za medij u kojem slobodno može da izveštava bez obzira na status i visinu plate, dok bi jedna petina novinara izabrala siguran posao i po cenu da ne piše ono što misli i ono što zna.

Dakle, deo novinara je razapet između sopstvene prekarnosti i profesionalnog identiteta. Najveći broj među njima ostaje u novinarstvu iako bi najradije (da može) otišao što dalje od tog poziva; najmanji broj (okvirno jedna petina) ostaje u novinarstvu da piše

i govori onako kako drugi hoće; na kraju tu su (okvirno dve petine) oni novinari koji čuvaju medijski integritet i profesionalni identitet, izgleda, za veliku cenu.

Istraživanje “Profesija na raskršću – novinarstvo na pragu informacionog društva”, sprovedeno nešto ranije, kazuje takođe da su novinari u Srbiji sve manje plaćeni, kao i da su egzistencijalna pitanja gurnula u drugi plan brigu o tehnološkim izazovima. Podaci ukazuju na sivu sliku srpskog novinarstva i profesije koja je rastrazana između, u najgrubljem, veoma niskih plata i izazova visokih tehnologija.

Prema podacima NUNS-a tokom 2018. godine zabeleženo je čak 102 incidenta protiv novinara i medijskih radnika u Srbiji. Među njima, čak sedam fizičkih napada, 23 verbalne pretnje i 72 druga vida pritiska. U prvih pet meseci 2019. godine zabeleženo je 55 incidenata, od kojih su dva fizička napada, 15 verbalnih pretnji i 38 pritiska.

5.

NOVINARI U
KRIVIČNOM
ZAKONIKU

Pozitivni propisi Republike Srbije uglavnom ne razlikuju krivičnopravnu zaštitu novinara od odgovarajuće zaštite drugih lica. Jedini izuzetak predstavlja Krivični zakonik koji u članu 138. stav 3. predviđa da krivično delo Ugrožavanje sigurnosti može da izvrši svako ko ugrozi sigurnost nekog lica pretnjom da će napasti na život ili telo tog lica ili njemu bliskog lica, a ukoliko to učini prema licu koje obavlja poslove od javnog značaja u oblasti informisanja u vezi sa poslovima koje obavlja, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina. Po pitanju zaprećene kazne za Ugrožavanje sigurnosti novinari su izjednačeni sa predsednikom Republike, narodnim poslanikom, predsednikom Vlade, članovima Vlade,

sudijom Ustavnog suda, sudijom, javnim tužiocem i zamenikom javnog tužioca, advokatom i policijskim službenikom.

Međutim, i druga krivična dela mogu biti izvršena na štetu novinara, u vezi sa poslovima koje obavljaju.

Krivično-pravna zaštita pokreće se podnošenjem krivične prijave. Krivičnu prijavu može podneti svako lice koje ima saznanje da je učinjeno krivično delo, a podnosi se nadležnom javnom tužiocu, pismeno, usmeno ili na drugi način. To znači da krivična prijava u praksi može biti podneta i putem elektronske pošte. Iako je krivičnu prijavu najbolje podneti nadležnom javnom tužiocu, i u slučajevima kada je krivična prijava podneta nenadležnom

javnom tužiocu ili policiji, postoji obaveza ovih organa da istu upute nadležnom javnom tužiocu.

U krivičnoj prijavi se navodi opis događaja koji predstavlja radnju izvršenja krivičnog dela i podnose se dokazi koji govore u prilog navodima krivične prijave ili se predlažu dokazi koje je potrebno da prikupi tužilaštvo kako bi proverilo navode

krivične prijave. Nadležno tužilaštvo može prikupiti potrebne dokaze i po službenoj dužnosti.

Od momenta podnošenja krivične prijave, nadležno tužilaštvo sprovodi istragu ili preduzima određene istražne radnje, a podnosilac krivične prijave ima pravo da se interesuje o preduzetim radnjama tužilaštva.

6.

STALNA RADNA
GRUPA ZA
BEZBEDNOST
NOVINARA

Bezbednost novinara prepoznata je, u izveštajima Evropske komisije o napretku Srbije u evro-integracijama, kao jedan od ključnih problema ne samo medijske nego i društvene scene naše zemlje. O istom problemu govore i rezultati analiza raznih međunarodnih organizacija koje monitoruju slobodu izražavanja u zemljama sveta, a u kojima se ističe zabrinutost zbog napada, pretnji i drugih pritisaka kojima su izloženi novinari u Srbiji.

Uvažavajući te činjenice, u Akcionom planu za Poglavlje 23, u odeljku koji tretira slobodu izražavanja, nalazi se zahtev da Republičko javno tužilaštvo (RJT), Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) i novinarska i medijska udruženja ostvare saradnju čiji je smisao – povećanje efikasnosti u

zaštiti bezbednosti novinara. Sporazum o saradnji RJT-a, MUP-a i sedam novinarskih i medijskih udruženja potpisan je u decembru 2016. godine posle dugog usaglašavanja (bezmalo godinu dana). Dokument je poneo ime Sporazum o saradnji i merama za podizanje nivoa bezbednosti novinara.

Sporazumom je formirana Stalna grupa za bezbednost novinara, sastavljena od predstavnika institucija/organizacija potpisnika, a ona se – kako stoji u dokumentu – sastaje najmanje jednom u tri meseca. Akt je predvideo i da se utvrdi plan rada za sprovođenje Sporazuma, kao i obaveza hitnog postupanja tužilaštva i policije u predmetima krivičnih dela izvršenih protiv novinara. Osim toga, određena su lica za kontakt (kontakt-tačke) svih potpisnika, s tim što je RJT i MUP

odredilo kontakt-tačke u zavisnosti od područne nadležnosti.

RJT i MUP su na sebe preuzeli obavezu evidentiranja krivičnih dela izvršenih na štetu novinara. Postoji i obaveza RJT da formira poseban registar o krivičnim delima protiv novinara i medija. Pored Stalne radne grupe, formirane su i podgrupe koje se bave izradom analize odredaba Krivičnog zakonika Republike Srbije i postupanja nadležnih organa, a čiji je cilj da se obezbedi povoljnije bezbednosno okruženje za rad novinara i medija, ali i poveća stepen otvorenosti državnih organa prema medijima. Stalna radna grupa se obavezala da će organizovati i edukaciju novinara u odnosu na njihovu krivično-pravnu zaštitu, kao i obuku u pogledu primene osnovnih mera informacijske sigurnosti.

Iako su RJT i MUP ispunili neke od obaveza predviđenih sporazumom, evidentno je nezadovoljstvo novinarskih i medijskih udruženja radom Stalne radne grupe i efikasnošću državnih organa u oblasti bezbednosti novinara, s obzirom na činjenicu da istraživanja pokazuju da

se broj napada na novinare, i pored rada Stalne radne grupe, neprestano povećava i usložnjava, istovremeno u najvećem broju slučajeva ostajući bez izrečenih sankcija. U jednom periodu pojedina novinarska i medijska udruženja su suspendovala rad u Stalnoj radnoj grupi zbog formalnih (neispunjavanje određenih elemenata sporazuma), ali i suštinskih razloga (nepostojanje napretka u oblasti bezbednosti novinara). Trenutno Stalna radna grupa funkcioniše, ali i dalje postoje ozbiljne dileme u pogledu njene efikasnosti i smislenosti.

Pre svega, nije jasno koji su objektivni indikatori kojima se može meriti njena uspešnost, jer oni svakako ne mogu biti ispunjavanje formalnih ciljeva sporazuma, među kojima i unapređenje pravnog okvira i procedura, ukoliko oni suštinski ne dovedu do veće bezbednosti novinara i medijskih radnika. A kako smo rekli, i pored višegodišnjeg rada grupe, stanje sa bezbednošću novinara je veoma nezadovoljavajuće.

7.

DA LI POSTOJI
POTREBA ZA
DEFINISANJEM
POJMA NOVINAR?

Razlog jednog od konstantnih nesporazuma između novinarskih i medijskih udruženja, sa jedne strane, i državnih organa sa druge – jesu različita gledišta na potrebu i smisao definisanja pojma “novinar”. Ovo pitanje se često pokreće u kontekstu krivičnopravne zaštite novinara i rada Stalne radne grupe za bezbednost novinara, ali i u kontekstu zaštite novinarskog izvora. U praksi imamo bar jedan slučaj kada su državni organi pokušali da dođu do imena novinarskog izvora tako što su dokazivali da lice koje ga je štitilo – zapravo nije novinar.

Dok državni organi i nadalje insistiraju na tome da se pobliže definiše pojam “novinar”, kako bi se suzio broj lica koji imaju pravo na specijalnu krivičnopravnu zaštitu iz člana 138

Krivičnog zakonika, dotle udruženja ukazuju na to da međunarodne institucije i organizacije pozivaju državu da odustanu od pokušaja definisanja tog pojma. Udruženja ukazuju i na to da se ta definicija može zloupotrebiti od državnih organa za sužavanje nivoa medijskih sloboda i slobode izražavanja, pogotovo ako se uzme u obzir činjenica da prisustvujemo konstantnom razvoju informacionih tehnologija koji suštinski menjaju, skoro na dnevnom nivou, i pojam “medija”, i pojam “informacije”, i pojam “novinara”.

U važećim zakonskim aktima u Republici Srbiji ne postoji eksplicitna definicija ko je novinar, a Krivični zakonik garantuje viši stepen zaštite u slučaju ugrožavanja sigurnosti lica “koja obavljaju poslove od javnog

značaja u oblasti informisanja, a u vezi sa poslovima koje obavljaju”. Dakle, i postojeći zakonski okvir fokus sa pojma “novinar” prebacuje na “poslove” koje on obavlja.

Definicija iz Krivičnog zakonika je u skladu sa preporukom Kancelarije Predstavnik OEBS-a za slobodu medija, koja je izdala nekoliko dokumenata u kojima se državama članicama poručuje da se ne upuštaju u definisanje pojma “novinar” i da prihvate da se novinarska realnost menja iz dana u dan, te da su se pojavili novi medijski akteri koji imaju itekako važnu ulogu u informisanju javnosti o pitanjima od javnog interesa.

Na sličan način o ovom pitanju se izjašnjavaju i Savet Evrope i Ujedinjene nacije. UN precizira da termin “novinar” ne uključuje samo one koji su formalno organizovani u novinarskim organizacijama i klasičnim medijima. I brojne međunarodne organizacije koje se bave slobodom izražavanja ukazuju da je definisanje pojma “novinar” pogreška, jer novinarstvo može da bude proizvod bilo koga u kontekstu društvenih mreža i novih

medija. Te organizacije se zalažu da se definiše “akt novinarstva”, a da onaj ko je izvršio taj “akt” treba da ima pravo na specijalnu zaštitu i privilegije. Još jednom podsećamo da se privilegije u ovom kontekstu odnose na specijalnu krivičnopravnu zaštitu i na zaštitu novinarskog izvora.

I praksa Evropskog suda za ljudska prava takođe govori u prilog tome da je pogrešno konzervativno definisati pojam “novinar”, jer je, kako se kaže u jednoj presudi, uloga medija da kreiraju forume za javnu debatu, a da realizacija te uloge svakako nije ograničena samo na profesionalne medije i profesionalne novinare. Evropski sud za ljudska prava takođe konstatuje da svi oni koji se bave kontrolom vlasti – poput organizacija civilnog društva, ali i drugih koji se bave pitanjima od javnog interesa – imaju pravo na jednaku pravnu zaštitu kao i mediji i novinari shvaćeni u tradicionalnom smislu.

Kako smo rekli, naš Krivični zakonik je novinara definisao prilično široko, i to u skladu sa međunarodnim aktima, pa je zaista neobično insistiranje pojedinih

državnih organa da se ovaj pojam suzi. Ne bi naime trebalo da bude sporno da pojačanu krivičnopravnu zaštitu treba da imaju sva ona lica koja obavljaju poslove od javnog značaja

u oblasti javnog informisanja bez obzira da li se radi o licu zaposlenom u nekom medijima ili ne, bez obzira da li se radi o profesionalnom novinaru, građanskom aktivisti ili nekom trećem.

8.

ULOGA MEDIJA U
DEMOKRATSKOM
DRUŠTVU

Rekli smo već da se pojam medija i novinara u savremenom društvu svakodnevno, zahvaljujući novim tehnologijama – menja. Dok klasični mediji, oni koji svoj rad nisu prilagodili digitalnom okruženju, polako gube moć i uticaj, dotle se razvijaju nove, globalne medijske imperije koje kreiraju “svoju sliku sveta” i pritom zarađuju milijarde dolara. Nikada do sada nije bilo teže definisati šta je to sve medij i kako utiče na svet oko nas. Ipak, postoje neka pravila koja će bez obzira na konstantnu transformaciju, čini se, zauvek važiti.

Veoma je važno ko kreira medijsku sliku unutar određenog društva. Od toga ponajviše zavisi kakvu će mediji imati ulogu u njemu, a sledstveno tome – i kakvo će društvo biti. Slobodni mediji su *conditio sine qua*

non demokratske države koja drži do ljudskih prava.

Postoje zemlje u kojima medijsku stvarnost kreiraju političari i njihovi medijski savetnici, kao i poslovni ljudi, kao i one države u kojima medijska slika najviše zavisi od samih proizvođača medijskog sadržaja, odnosno – uslovno rečeno – medijskih profesionalaca. U prvom slučaju, u pitanju su nedemokratska društva u kojima mediji javni interes stavljaju iza partikularnih interesa svojih vlasnika, finansijera ili političkih sponzora. Poslovni ljudi će medije posmatrati kao instrument za prodaju svoje robe, a političari će ih koristiti takođe za prodaju svog proizvoda – političke robe. Političari žele da upotrebe medije kako bi dobili podršku, odnosno glasove na izborima, a ključno je

pitanje koliko mediji uspevaju tome da se odupru. Svedoci smo da se mediji, kao u slučaju Srbije, mogu pretvoriti u instrument za konstantnu medijsku kampanju, a da se profesionalni i etički kodeks stavljaju u drugi plan.

Uglavnom, za društva u kojima poslovni ljudi i političari kreiraju medijsku scenu, a novinari su tek puki izvršioc i zadataka ne može se reći da su demokratska, i ne može se reći da se u njima poštuju ljudska prava.

Uloga medija u demokratskom društvu je da građane informiše na takav način da oni mogu donositi kvalitetne odluke u svakodnevnom životu, bilo da se radi o kupovini nekog proizvoda ili usluge, bilo da se radi o glasanju na izborima. U knjizi "Elementi novinarstva", autora Bila Kovača i Tima Rozentila na sličan način se definiše uloga medija u savremenom društvu – cilj novinarstva je da pruži ljudima informaciju koja im je potrebna "da bi bili slobodni i učestvovali u upravljanju samima sobom".

Autori navode devet ključnih principa koji su potrebni da bi novinari i mediji

ispunili svoju svrhu postojanja u demokratskom društvu. Prvi princip je apsolutna posvećenost istini. Novinari se, kako kažu autori, služe istinom da bi došli do istine.

Oni moraju da budu lojalni prema građanima i raditi u njihovu korist, a disciplina proveravanja činjenica je od suštinskog značaja za novinarstvo. Takođe se ističe da novinari moraju da ostanu nezavisni od onoga o kome izveštavaju.

Da bi ostvarili svoju društvenu funkciju, oni moraju da imaju kontrolnu ulogu, odnosno moraju da budu oni koji nadziru vlast. Novinarstvo, prema autorima, takođe mora da stvori forum za javnu kritiku i kompromise, afirmiše javni dijalog i kulturu dogovora.

Ukoliko novinarstvo nije komunikativno, ono takođe ne ostvaruje svoju funkciju. Stoga je veoma važno da se značajne teme tretiraju tako da budu zanimljive i relevantne, ali ne na taj način da se činjenice "doteruju" ili falsifikuju. Mera estetizacije i zabave mora se usaglasiti sa merom informativnosti poruka.

Autori smatraju da novinarstvo mora da učini da vesti postanu sveobuhvatne i proporcionalne, a da se novinarima mora omogućiti da rade svoj posao po sopstvenoj savesti. Ovaj princip je ključan za stvaralačku

slobodu i nezavisnost novinara kao pojedinaca i u njemu se nalaze etičke i normativne konstante i varijable koje će svaki novinar kao pojedinac u sebi formirati i održavati, navode autori.

9.

MEDIJI I
IZVEŠTAVANJE
SA SUĐENJA

Kodeks novinara Srbije, kao samoregulatorni akt, veliku pažnju posvećuje izveštavanju sa suđenja i, uopšte, izveštavanju o krivičnim postupcima. U poglavlju koje tretira odgovornost novinara, navodi se da su novinari i mediji dužni da poštuju pravilo pretpostavke nevinosti i da ne smeju nikoga proglasiti krivim do izricanja pravosnažne sudske presude, čak i u slučaju priznanja krivice. Pod zaštitom privatnosti i identiteta podrazumeva se, kaže Kodeks, ne samo zaštita imena (preporučuje se korišćenje inicijala) već i zaštita svih drugih podataka koji bi mogli da upute na identitet osumnjičenog.

Takođe u poglavlju o odgovornosti se navodi da žrtve i osumnjičeni nisu svesni moći medija, i da novinar to neznanje ne sme da zloupotrebljava.

Čak i ukoliko žrtva pristane na razgovor, novinar ne sme da obelodani njegov identitet, kao što ne sme da obelodani ni identitet osumnjičenog. Navodi se čak da ukoliko nadležni organi objave podatke koji spadaju u domen privatnosti počinioca ili žrtve, mediji tu informaciju ne smeju da prenose. Greška državnih organa ne podrazumeva "dozvolu" za kršenje etičkih principa profesije.

Na žalost, svedoci smo da se Kodeks novinara Srbije veoma često ne poštuje, a mehanizmi za njegovu zaštitu su krhki, s obzirom da je u pitanju samoregulatorni dokument. Novinar koji ne poštuje Kodeks može biti isključen iz novinarskog udruženja, ali to samo po sebi ne znači mnogo, jer većina novinara, pogotovo onih iz "problematičnih" medija, i nisu

članovi udruženja. Što se tiče Saveta za štampu, to samoregulatorno telo koje se bavi sprovođenjem Kodeksa, u velikoj je meri takođe nemoćno, jer može da izriče samo opomene i upozorenja, a njegovu nadležnost ionako ne prihvata veliki broj medija koji krše etički kodeks. Savet za štampu je, kako smo rekli, zadužen za štampane i onlajn medije.

Regulatorno telo za elektronske medije (REM), koje je zaduženo za rad elektronskih medija (radio i televizija), u Opštem obavezujućem uputstvu posebnu pažnju posvećuje praćenju istrage i krivično-sudskog postupka i taksativno se – u duhu Kodeksa novinara Srbije – navodi da emiteri ne smeju da ometaju istragu, da moraju da poštuju načelo pretpostavke nevinosti, da se ne smeju emitovati snimci koji su pribavljeni na protivzakonit način, itd. Takođe se navodi da je zabranjeno vršiti pritiske na sud i da se mora poštovati pretpostavka nevinosti, kao i da nije dozvoljeno bez izričitog odobrenja objavljivati identitet službenih i ostalih lica u istražnom postupku.

Svedoci smo, na žalost, da se i odredbe Opšteg obavezujućeg uputstva ne poštuju, a da REM veoma retko koristi svoje zakonom predviđene mehanizme da to sankcioniše.

I Zakon o javnom informisanju i medijima u članu 73 navodi da se niko ne sme označiti učinioem krivičnog dela, odnosno oglasiti krivim ili odgovornim pre pravosnažnosti odluke suda. U sledećem članu se navodi da se informacije iz krivičnog postupka mogu objaviti ako su iznete na glavnom pretresu ili ako su pribavljene na osnovu zakona kojim se uređuje pristup informacijama od javnog značaja.

S obzirom na činjenicu da ni samoregulatorne ni regulatorne odredbe nisu obezbedile poštovanje pretpostavke nevinosti, zaštitu žrtve i onemogućile svojevrsni medijski pritisak na sud, ovaj problem prepoznat je i u Akcionom planu za poglavlje 23 (Pravosuđe i osnovna prava), u kojem se predlažu mere koje država treba da sprovede kako bi se sprečilo curenje informacija iz istrage, odnosno krivično-sudskih postupaka.

U Akcionom planu se predlažu mere za policiju i pravosuđe, među kojima su sprovođenje analize postojećeg stanja, uočavanje slabosti i rizika, predlaganje i donošenje novih propisa i procedura u cilju uvođenja kontrolnih i nadzornih mehanizama, uočavanje slabosti i rizika, itd. Međutim, i pored toga Savet za štampu beleži veliki broj prekršaja Kodeksa baš u oblasti pretpostavke nevinosti, kao i curenja informacija iz istrage koje ugrožavaju prava osumnjičenog ili žrtve. U raznim dokumentima Evropske komisije konstatuje se da curenje informacija o planiranim i tekućim krivičnim istragama predstavlja ozbiljnu pretnju efikasnosti istrage, pretpostavci nevinosti i tajnosti podataka o ličnosti.

U međunarodnim dokumentima (pogledaj poglavlje 10) se traži balans između prava na slobodu izražavanja i informisanja i zaštite pretpostavke nevinosti i pravičnog suđenja, kao i prava na poštovanje privatnog i porodičnog života. Sva ova prava su temelji savremenog koncepta ljudskih prava i definisana su Konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih

sloboda. U tim dokumentima se pozivaju države članice da ostvare saradnju sa medijskim i novinarskim organizacijama koje bi trebalo da podstiču odgovorno izveštavanje medija o krivičnom postupcima, koji bi sadržavali i obuku novinara za razumevanje sudskih postupaka. Takođe se pozivaju države da podrže eventualne inicijative za medijsku regulativu i samoregulativu u oblasti izveštavanja o krivičnim postupcima, kao i da uključe stručna udruženja u oblasti medija u odgovarajuće zakonodavne postupke koji se odnose na izveštavanje o krivičnim postupcima.

Sa druge strane, novinarima i medijima se preporučuje da donesu etičke smernice za izveštavanje medija o krivičnim postupcima i da ih poštuju, što posebno podrazumeva poštovanje pretpostavke nevinosti i pravo na privatnost žrtava, podnosilaca zahteva, osumnjičenih ili osuđenih, ukoliko u pitanju nije informacija od javnog interesa. Takođe se zahteva da se ne podseća na ranija krivična dela nekog lica ako to nije u javnom interesu, a

da posebno budu osetljivi kad je reč o interesima maloletnika ili drugih ugroženih lica koja su uključena u krivični postupak. Takođe se navodi da treba izbegavati prejudiciranje krivičnih istraga i sudskih postupaka, i da izbegavaju da krivični postupak pominju u svojim izveštajima na način koji bi mogao da podstakne ksenofobiju, diskriminaciju ili nasilje.

Na kraju se navodi da izveštavanja o krivičnim postupcima treba da budu poverena edukovanim i osposobljenim novinarima.

Na žalost, u Srbiji, pogotovo u manjim redakcijama, veoma su retki novinari koji su specijalizovani i obučeni za praćenje krivično-sudskih postupaka i, uopšte, tema iz pravosuđa.

10.

PREPORUKE
SAVETA EVROPE ZA
IZVEŠTAVANJE SA
SUĐENJA

Komitet ministara Saveta Evrope u julu 2003. godine objavio je dokument o preporukama koje se odnose na medijsko praćenje krivičnih postupaka. On se u tom dokumentu takođe poziva na članove Konvencije o ljudskim pravima, odnosno članove koji štite slobodu izražavanja, ali i pravo na pretpostavku nevinosti, pravično suđenje i pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života.

On je uvtrdio 18 načela koja se odnose na pružanje informacija o krivičnim postupcima putem medija.

U prvom načelu se navodi da javnost mora biti u mogućnosti da putem medija dobija informacije o delovanju pravosudnih organa i policijskih službi i da novinarima mora biti omogućeno da slobodno izveštavaju i iznose

komentare o funkcionisanju sistema krivičnog pravosuđa, uz predviđena ograničenja.

U načelu 2 se navodi ograničenje koje se tiče pretpostavke nevinosti, koje predstavlja sastavni deo prava na pravično suđenje. U načelu 3 se navodi značaj tačnosti informacija, odnosno da pravosudni organi i policijske službe treba da medijima pružaju samo proverene informacije. Načelo 4 tretira pristup informacijama, odnosno da novinari informacije treba da dobiju na zakonit način, a da organi ili službe treba te informacije da, bez diskriminacije, stave na raspolaganje svim novinarima.

U načelu 5 se tretiraju načini pružanja informacija medijima, i ponavlja se da organi i službe moraju to da čine bez

diskriminacije. Kad god je moguće, to treba da rade ovlašćeni službenici putem saopštenja ili konferencija za medije. U načelu 6 se ističe potreba da se javnost redovno informiše o krivičnom postupku, naravno pod uslovom da se ne narušava tajnost istraga i policijskih istražnih radnji. U načelu 7 se zabranjuje zloupotreba informacija u komercijalne svrhe ili u druge svrhe koje nisu od značaja za sprovođenje zakona. U načelu 8 se podvlači potreba za zaštitom privatnosti, a posebnu zaštitu treba da imaju maloletnici ili druga ugrožena lica, kao i žrtve, svedoci i porodice osumnjičenih, optuženih ili osuđenih lica. U svim slučajevima posebno bi trebalo voditi računa o štetnom uticaju koji bi na lica pomenuta u okviru ovog načela moglo imati otkrivanje informacija koje omogućavaju njihovu identifikaciju.

U načelu 9 se govori o pravu na ispravku ili odgovor, koji imaju svi koji su izloženi nekorektnom medijskom izveštavanju ili kleveti u vezi s krivičnim postupkom, a u načelu 10 se govori o sprečavanju štetnog uticaja

prenošenjem informacija koje mogu da ugroze korektnost postupka. U načelu 11 se navodi problem koji je veoma čest u sudskim procesima u Srbiji, a to je štetan publicitet pre početka suđenja. Kada optuženi može dokazati da postoji velika verovatnoća da će pružanje informacija imati ili već ima za posledicu povredu njegovog prava na pravično suđenje, optuženom bi trebalo obezbediti delotvoran pravni lek, navodi se u ovom načelu.

Novinarima bi trebalo dozvoliti, bez diskriminacije i bez prethodnih zahteva za akreditaciju, da prisustvuju sudskim saslušanjima otvorenim za javnost i javnim izricanjima presuda, navodi se u 12. načelu. U načelu 13 navodi se da bi nadležni organi trebalo da obezbede u sudnici mesta za novinare u skladu s njihovim zahtevima.

Što se tiče izveštavanja uživo i snimanja u sudnicama, takvo izveštavanje treba da bude dozvoljeno samo ako ne postoji ozbiljna opasnost od neopravdanog uticaja na žrtve, svedoke, strane u krivičnom postupku, porote ili sudije.

Načelo 15 govori da nadležni organi treba da novinarima blagovremeno dostave najave zakazanih ročišta, podignute optužnice ili tužbe i druge informacije od značaja za zakonito izveštavanje. U načelu 16 se navodi da ime svedoka ne treba da se otkriva osim ako on nije prethodno dao svoju saglasnost ili ako je identifikacija od javnog interesa ili ako je svedočenje bilo javno. Identitet svedoka ne treba nikada otkrivati ako ih to dovodi u životnu opasnost ili predstavlja pretnju njihovoj bezbednosti, navodi se u ovom načelu.

Novinarima treba omogućiti kontakte s licima koja se nalaze na izdržavanju kazne zatvora ako to ne narušava korektno sprovođenje pravde, prava

zatvorenika i zatvorskih službenika ili bezbednost u zatvorima, navodi se u pretposlednjem načelu, dok se u poslednjem govori o medijskom izveštavanju nakon izdržane zatvorske kazne. Da bi se lica koja su izdržala zatvorsku kaznu bez smetnje ponovo uključila u društvo, pravo na zaštitu privatnosti prema članu 8 Konvencije treba da obuhvati pravo na zaštitu identiteta tih lica u vezi s njihovim ranijim krivičnim delima za koja su izdržali zatvorske kazne, osim ako se ta lica nisu izričito saglasila sa otkrivanjem svog identiteta ili ako su ta lica i njihova ranija krivična dela ponovo predmet javnog interesovanja ili su to ponovo postala, navodi se u ovom načelu.

Literatura

- Republika Srbija: Izveštaj za 2018. godinu, Evropska komisija, 2019.
- Freedom in The World 2019, Freedom House, 2019.
- 2019 World Press Freedom Index, Reporters Without Borders, 2019.
- Media Sustainability Index (MSI), Irex, 2019.
- Kodeks novinara Srbije - uputstva i smernice, Udruženje novinara Srbije - Nezavisno udruženje novinara Srbije - Savet za štampu, 2015.
- Od novinara do nadničara. Prekarni rad i život, Dan graf, 2015.
- Profesija na raskršću - novinarstvo na pragu informacionog društva, Centar za medije i medijska istraživanja Fakulteta političkih nauka, 2011.
- Zbirka podataka "Napadi na novinare", Nezavisno udruženje novinara Srbije, 2019.
- Novinari između slobode i odgovornosti, Nezavisno društvo novinara Vojvodine, 2017.
- Analiza efikasnosti krivično-pravne zaštite novinara u Srbiji, OEBS, 2018.
- Bil Kovač, Tim Rozenstil, Elementi novinarstva, CID Podgorica, 2006.
- Boban Tomić, Uvod u medije, Čigoja, 2012.
- Zbornik pravnih instrumenata Saveta Evrope u vezi sa medijima, Savet Evrope 2006.